

OSIO III

Persoonat, passiivi ja pronominit

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 196–220.*

Leena Niiranen
UiT Norjan arktinen yliopisto

***Trolli se ei ole poika leikki jos mie tartuttelen:* frekventatiivijohdoksen kehittyminen adversatiiviseksi passiiviksi kveenissä pohjoissaamen kielikontaktin seurauksena**

Derivatives ending in *ttete* are used with a passive meaning in the Kven dialects of Porsanger and Nordreisa. This use is a result of language contact with Sami. As in the Sami model of adversative passive, these Kven passive derivatives express an unfavorable event. They are used with a subject argument which has a semantic role as a patient or experiencer and an agent expressed in the allative case. However, not many verbs have gone through this semantic change. This semantic change illustrates innovative language use among bilinguals. Both second language learners, such as those described by Siitonen (1999) but also bilinguals interpret linguistic phenomena they encounter in one language based on the knowledge of languages they already know. However, while multilinguals create innovations, only those innovations that are accepted by the entire speech community become permanent.

Keywords: adversative passive, language contact, language change, Kven, Sami
Asiasanat: adversatiivinen passiivi, kielikontakti, kielenmuutos, kveeni, saame

1 Johdanto

Suomessa esiintyy taivutuspassiivin lisäksi monia muitakin passiivisia konstruktioita (Siitonen 1999; VISK § 1313). Näin on myös kveenissä, jossa passiivisten rakenteiden joukossa esiintyy passiivisesti käytetty kausatiivis-frekventatiivinen *ttele*-verbijohdos. Tämän kveenin kielen konstruktion arvellaan syntyneen pohjoissaamen kielen vaikutuksesta (Lindgren 1985).

Kielikontakti edellyttää monikielisiä kielenkäyttäjiä. Myös toisen kielen oppimisessa oppijan äidinkieli on aina yksi tekijä, joka vaikuttaa uuden kielen oppimiseen ja siinä esiintyvien rakenteiden analysointiin (Siitonen 1999: 28–30). Siitosen väitöskirjassaan (1999) kuvaamien edistyneiden suomenoppijoiden haasteena on suomen erilaisten passiivikonstruktioiden merkitysten erottaminen toisistaan. Tässä artikkelissa käsittelen kveenin ja pohjoissaamen kontakti-ilmiötä. Kielten sukulaisuus saa molempia näitä kieliä osaavan puhujan havaitsemaan yhtäläisyyksiä, joiden perusteella voi syntyä kielellisiä innovaatioita.

Kielen muutos voi alkaa kielikontaktin seurauksena, mutta kielikontakti voi myös sysätä jo käynnissä olevaa muutosta eteenpäin. Muutokseen vaikuttaa siis sekä kielenulkoiset että kielensisäiset motivaatio (Booij 2005: 258). Kun esittelen kveenin passiivistunutta *ttele*-johdosta, pohdin paitsi pohjoissaamen mallin vaikutusta myös mahdollisia kielensisäisiä syitä muutokseen.

Artikkelini vastaa seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Mitä kielenulkoisia ja kielensisäisiä syitä on löydettävissä passiivistuneelle konstruktiolle kveenissä?
- 2) Mitä konstruktion syntyminen kertoo monikielisistä kielenkäyttäjistä?

Luku 2 esittelee aikaisempaa tutkimusta kveenin passiivista ja luku 3 passiivia erityisesti kielitypologian näkökulmasta. Luvussa 3 kuvaan myös konstruktioiden merkitystä kielellisille muutoksille ja esittelen frekventatiivisen verbijohdoksen. Luku 4 esittelee aineiston ja metodin ja luku 5 aineiston analyysin. Luvussa 5 pohdin myös, millaiset syyt ovat vaikuttaneet kveenin kielessä esiintyvän passiivikonstruktion syntymiseen. Luvussa 6 pohdin erityisesti monikielisiä kielenkäyttäjiä kielellisen innovaation lähteenä. Luku 7 kokoaa havainnot.

2 Aikaisempi tutkimus

Kuten suomessa, kveenissäkin verbin taivutuksessa esiintyy yksipersonainen passiivimuoto, joka viittaa epämääräiseen persoonaan. Esimerkkejä tällaisen passiivin käytöstä kveenissä esittää jo Beronka (1921: 66).

(1) Aprillissa lähethän pyythön. (Vesisaari). 'Huhtikuussa lähdetään (kalan) pyyntiin.'¹

Yksipersonaisen passiivimuodon rinnalla on käytössä myös muunlaisia passiivisia rakenteita. Beronka (1921: 65–67) esittää muiden rakenteiden syntymisen syyksi sen, että yksipersonaista passiivia käytetään kveenimurteissa myös aktiivisissa persoonamuodoissa, erityisesti monikon 3. persoonan indikatiivissa mutta myös monikon 1. persoonan imperatiivissa. Norjan kielen passiivin vaikutus näkyy Beronkan mukaan siinä, että kveenit kääntävät norjan passiivin käyttämällä monipersonaista passiivia, joka muodostuu *tulla*-verbistä ja passiivin 2. partisiipista translatiivissa. Esimerkiksi norjankielinen ilmaus *hvo som tror og blir døpt* (nykynorjaksi *den som tror og blir døpt*) käännettiin kveeniksi *joka uskoo ja tullee kastetuksi* (mts. 67, ks. myös VISK § 1331).

Erityisesti Porsangin kveenimurteessa on yksipersonaisen passiivin lisäksi käytössä suomen kielestä poikkeava monipersonainen passiivi-ilmaus tyyppiä *lintu ammutteele*, jota siellä käytetään *lintu ammuthaan* -ilmauksen rinnalla (Beronka 1921: 67). Vaikka nämä molemmat kveenin passiivi-ilmaukset Beronkan mukaan vastaavat norjankielistä passiivia *fuglen blir skudd*, hän kuitenkin esittää, että *lintu ammutteele* konstruktion mallina on ollut pohjoissaamen *tállât*-konstruktio. Beronka toteaa, että ilmiö on nuori, joten se ei vielä ole täysin korvannut aikaisempaa passiivista. Konstruktion voi liittyä myös agentti, joka on allatiivissa: *Mie purettelin koirale* 'Koiri puri minua'. (Beronka 1921: 46, 67.)

Lindgren (1985) kuitenkin torjuu Beronkan käsityksen siitä, että tällainen konstruktio olisi syntynyt kveeniin sen vuoksi, että passiivisia muotoja käytetään myös aktiivisina muotoina. Kontakti norjaan ei sekään ole syy monipersonaisen *lintu ammutteele* passiivin syntyyn, vaikka konstruktio muistuttaakin indoeurooppalaisten kielten agentillista passiivista. Tätä Lindgren perustelee sillä, että tällaista passiivimuotoa esiintyy myös Suomen puolella pohjoissaamen ja suomen kontaktialueilla, vaikka nämä alueet eivät ole olleet kosketuksissa norjan kanssa. Lindgrenin kveeninkieliset informantit eivät koskaan kääntäneet norjalaista passiivista käyttämällä tätä konstruktioita. Muoto selittyi Lindgrenin mukaan pohjoissaamen kontaktilla.

3 Passiivikonstruktio ja konstruktiorfologia

Käsittelen ensin passiivista alaluvussa 3.1. Alaluvussa 3.2 määrittelen käsitteen *konstruktio* sananmuodostuksen yhteydessä ja kuvaan myös konstruktioiden merkitystä kielellisessä muutoksessa. Alaluvussa 3.3 esittelen frekventatiivisen verbijohdoksen.

¹ Esimerkkien käännökset suomeksi ovat kirjoittajan.

3.1 Passiivi ja passiiviset rakenteet

3.1.1 Passiivin prototyyppi ja suomen kielen passiivi

Passiivin prototyypiksi esitetään usein indoeurooppalaisista kielistä tuttu passiivi. Verrattuna vastaavaan aktiivilauseeseen passiivissa aktiivilauseen objekti etualais-tetaan subjektiksi, joka on rooliltaan patientti. Aktiivilauseen subjekti puolestaan taka-alaistetaan. Se voi esiintyä obliikvisijassa verbin jäljessä tai se jää ilmaisemat-ta. Passiivissa oleva verbi on morfologisesti merkitty. Passiivilauseessa verbin syn-taktinen valenssi on yhtä pienempi aktiivilauseeseen verrattuna. (Kittilä 2000: 288; Kelomäki 2019: 112; Kittilä & Zúñiga 2019: 83.)

Norjan passiivi on esimerkki prototyypisistä passiivista. Aktiivilauseen ob-jektista tulee passiivilauseen subjekti, joka semanttiselta rooliltaan on patientti, ja aktiivilauseen subjektista puolestaan tulee adverbiaali, jonka semanttinen rooli on agentti. Passiivilauseessa verbi on passiivimuodossa. Esimerkiksi aktiivilauseetta *ein bjørn drap sauen* 'karhu tappoi lampaan' vastaa passiivissa oleva lause on *sauen vart drepen av ein bjørn* (Farlund ym. 1997: 796–797, 838).

Suomen kielen passiivi eroaa kuitenkin tästä prototyypistä. Pohtiessaan suo-men ja indoeurooppalaisten kielten passiivin eroa Siitonen (1999: 74–84) toteaa, että vertailussa on usein kiinnitetty huomiota erityisesti passiivirakenteen muodolliseen puoleen, kuten lauseen ensimmäisen argumentin syntaktiseen analyysiin. Tämä ar-gumentti analysoidaan objektiksi suomessa mutta subjektiksi indoeurooppalaisissa kielissä huolimatta sen semanttisesta patientin roolista. Erona on sekin, että suomen passiivimuotoisen verbin semanttinen tekijä on aina elollinen olento, prototyyppi-sesti ihminen, vaikka agenttia ei olekaan ilmipantu.

Siitonen (1999: 80, 89–90) huomauttaa, että agentittomilta passiiveilta indoeu-rooppalaisissa kielissä puuttuu henkilötekijä, ja toteaa, että tällaiset passiivit ilmai-sevat samaa kuin suomen *U*-verbit. Siitonen kiinnittääkin huomiota erityisesti niihin eroihin, joita esiintyy passiivilauseen ja *U*-verbien semanttisessa tulkinnassa suo-messa. Keskeinen käsite on teon intentionaalisuus eli tietoinen päämäärään pyrkimi-nen. Automatiivisissa *U*-johdoksissa ilmaistaan tapahtumia, joista agentti puuttuu, esimerkiksi *puu kaatuu myrskyssä*. Sen sijaan refleksiiviset tai passiiviset johdot edellyttävät inhimillistä agenttia, joten ne muistuttavat enemmän taivutuspassiivia, jonka leksikaalisesti ilmipanematon agentti viittaa intentionaaliseen henkilöteki-jään. Refleksiivisen johdoksen agentin toiminta kohdistuu omaan itseensä, kun taas passiivisen johdoksen toiminta voi olla joko intentionaalista tai epäintentionaalista.

TAULUKKO 1. U-johdokset ja passiivi (vrt. Siitonen 1999: 90, 92).

Refleksiivinen U-johdos	Passiivinen U-johdos	Automatiivinen U-johdos	Taivutuspassiivi
Matti aina työntyy seuraamme.	a) Riitta kaatui polkupyörän tönäistyä häntä. b) Puu kaatui kirveellä.	Puu kaatui myrskyssä.	Puu kaadettiin.
Inhimillinen agentti, jonka toiminta kohdistuu itseensä	Inhimillinen agentti (a+b)	Ei inhimillistä agenttia / ei ilmipantua syytä	Inhimillinen agentti
Agentti ilmipantu	Agentti ei ilmipantu (a+b)	Agentti ei ilmipantu	Agentti ilmipantu (pers.pääte -Vn)
Intentio	Intentio (a+b) tai ei intentiota (a), jos tapahtuma oli vahinko	Ei intentiota	Intentio

Isossa suomen kieliopissa U-johdoksia kutsutaan johdospassiiveiksi (VISK § 1344). Lisäksi kielioppi esittelee monipersoonaisia passiivirakenteita, joissa etulais-tettu lauseenjäsen toimii subjektina toisin kuin yksipersoonaisessa passiivissa. Predikaattina on verbiliitto. Tällaisia rakenteita ovat esimerkiksi muutospassiivi *tulla hoidetuksi*, jolla on prototyyppisen passiivin ominaisuuksia. (VISK § 1331.) Myös Beronka (1921: 67) on kiinnittänyt huomiota kveenin vastaavanlaiseen monipersoonaiseen passiiviin (ks. luku 2).

3.1.2 Adversatiivinen passiivi

Passiivia on kuvattu myös käsitteellä *epäsuora passiivi*, jota kutsutaan myös *adversatiiviseksi passiiviksi*. Tällaista pidetään tyypillisenä esimerkiksi monille eteläaasialaisille kielille. Adversatiivinen passiivi voidaan tehdä vain transitivisista verbeistä, joilla on jollain tavalla epäsuotuisa merkitys. Tällaisen passiivin subjekti viittaa elävään olentoon, joka kokee verbin ilmaiseman tapahtuman epämiellyttävänä tai epäonnekkaana. (Prasithrathsint 2006: 118.)

Kittilä & Zúñiga (2019: 100) toteavat, että termiä *adversatiivinen passiivi* on käytetty kahdenlaisista konstruktioista. Toista tyyppiä edustaa thain adversatiivinen *thùuk*-passiivi, jonka kirjoittajat luokittelevat passiivirakenteiden joukkoon. Se esiintyy subjektille epäedullista tai haitallista tapahtumaa kuvaavien passiivisten verbien yhteydessä. Thain passiivi merkitään verbillä *thùuk*. Se on alun perin leksikaalinen verbi, jonka merkitys on 'koskettaa'. Adversatiivisesta passiivista on thaissa englannin kielen vaikutuksesta kehittynyt edelleen prototyyppinen passiivi (vrt. alaluku 3.1.1), jonka subjekti voi olla myös eloton nomini. (Prasithrathsint 2006: 118).

201 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
 FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
 KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

Prasithrathsint esittää seuraavat esimerkit adversatiivisesta passiivista ja prototyyp-
 pisestä passiivista (mts. 126):

- (2) Aktiivi: *mεε tii lûuk*
 mother beat child
 'Mother beat her child.'
- Advers. passiivi: *lûuk thûuk (mεε) tii*
 child PSSV² (mother) beat
 'The child was beaten (by his/her mother).'
- (3) Aktiivi: *khăw sâaη bâan lăη nii pii thîi-léew*
 he/they build house CLSS this year last
 'They built this house last year'
- Neutraali passiivi: *bâan lăη nii thûuk sâaη pii thîi-léew*
 house CLSS this PSSV built year last
 'This house was built last year.'

Adversatiivinen passiivi tunnetaan myös esimerkiksi japanin kielestä. Epäsuoralla passiivilla japanissa on yhteisiä morfologisia ja syntaktisia piirteitä prototyyp-
 pisen passiivin kanssa: passiivissa oleva verbi merkitään morfologisesti molemmissa
 samalla morfeemilla -r(are), ja taka-alaistettu lauseenjäsen on datiiivissa (Kittilä &
 Zúñiga 2019: 76–79). Suoraan passiivikonstruktion verrattuna epäsuoraan passiiv-
 viin on kuitenkin lisätty argumentti, uusi topiikki. Subjektina oleva topiikki on se-
 manttiselta rooliltaan kokija, joka kokee epäedullisen tapahtuman, eli malefaktiivi.
 (Kittilä 2000: 295–296.) Kittilän ja Zúñigan (2019: 77) mukaan kyse ei ole prototyyp-
 pisestä passiivista, koska prototyypisessä passiivissa tapahtuu sekä argumenttien
 etu- että taka-alaistaminen, mutta japanin adversatiivisessa tai epäsuorassa passiiv-
 issa esitellään uusi lauseargumentti, joka saa subjektin statuksen. Tällainen passiivi
 voidaan tehdä myös intransitiivisista verbeistä ja verbeistä, jotka eivät vaadi lainkaan
 argumentteja. Kirjoittajat eivät luokittele japanin epäsuoraa passiivia lainkaan pas-
 siiviksi, vaan omaksi ryhmäksi rakenteita (englanniksi a malefactive subjective un-
 dergoer nucleative), jotka ovat kokeneet argumenttimuutoksen (mts. 77). Japanin
 epäsuora passiivin kuvaus on seuraavanlainen (Kittilä & Zúñiga 2019: 77):

2 Esimerkeissä käytetyt lyhenteet: ACC = akkusatiivi, CLSS = luokitin (talo), DAT = datiiivi, MAL =
 malefaktiivi, NOM = nominatiivi, PST = mennyt aika, PSSV = passiivi, SUNUCL = *subjective under-
 goer nucleative*.

- (4) Prototyypinen passiivi: *Zirō-ga Tarō-ni nagur-are-ta.*
 Z.=NOM T.=DAT hit-PASS-PST
 'Ziro was hit by Taro.'

Epäsuora passiivi: *Zirō-ga Tarō-ni Ken-o nagur-are-ta.*
 Z.=NOM T.=DAT K.=ACC hit-SUNUCL:MAL-PST
 'Taro hit Ken, adversely affecting Ziro.'

Koska kveenin passiivikonstruktion mallina olevaa pohjoissaamen passiivia myös kutsutaan adversatiiviseksi passiiviksi, esitän seuraavaksi piirteitä, joita pohjoissaamen adversatiivisella passiivikonstruktiolla ajatellaan olevan. Saamessa passiivi kuuluu johto-oppiin, eikä siis ole verbitaivutukseen kuuluva kategoria (Nickel 1994: 225). Adversatiivisen passiivin lisäksi pohjoissaamessa esiintyy muitakin passiivisia konstruktioita. Nickel ja Sammallahti (2011: 563) esittelevät viisi passiivisten johdos-ten ryhmää: intentionaaliset, adversatiiviset, automatiiviset, permissiiviset ja persoonattomat passiivijohdokset. Julien (1996: 10–13) erottaa kaksi tyyppiä, juvvot-passiivin ja hallat-passiivin (vanhemmassa ortografiassa *tállát*³).

Juvvot-passiivi voidaan tehdä transitiivisista verbeistä, esimerkiksi *áviisa lohkojuvvui juohke beaivvi* 'sanomalehteä luettiin joka päivä' (Julien 1996: 11). Suomen passiivista poiketen juvvot-passiivi kuitenkin taipuu persoonissa: *mun dollojuvvon* 'minua pidetään' *don dollojuvvot* 'sinua pidetään', *son dollojuvvo* 'häntä pidetään' ja niin edelleen (Aho 2010: 27).

Kveenissä esiintyvän konstruktion mallina pidetään pohjoissaamen *hallat/haddat*-passiivia (Lindgren 1985). Samoin Lehtinen (1984: 32) mainitsee saamen *tállát*-konstruktion, eli nykyortografian mukaisesti *hallat/haddat*-konstruktion, lainautuneen peräpohjalaisiin murteisiin saamen ja suomen kontaktialueilla. Nielsen (1979: 264–265) toteaa, että *tállát*-johtimella muodostetaan passiivisia verbejä. Ne ilmaisevat, että subjektille tapahtuu jotain epämiellyttävää tai vastentahtoista. Verbijohdin *tállát* on yhdysjohdin, joka on muodostettu kausatiivisesta *tit* ja frekventatiivisesta (*á*)llá(t) johtimista. Samalla johtimella voidaan muodostaa kausatiivis-frekventatiivisiä, frekventatiivis-refleksiivisiä ja resiprookkisia verbejä (mts. 235–236). Passiiviset verbit muodostavat kuitenkin Nielsenin mukaan oman selvästi erottuvan semanttisen ryhmän (mts. 265).

Alkuperältään saman passiivistuneen verbijohdoksen käyttöä esiintyy myös eteläsaamessa (Magga & Magga 2012: 150). Esittelen kuitenkin tässä vain pohjois-

3 Päätevariantti *tállát* edustaa vanhempaa ns. Nielsenin ortografiaa (Aho 2010: 54). Johdoksessa viimeisenä esiintyvä *t* on infinitiivin päätte, mutta norjankieliset kieliopit esittävät johtimen ja päätteen erottelematta niitä toisistaan. Vrt. Aho (2010) joka esittää johtimet ilman lopussa esiintyvää *t*-elementtiä. Olen seurannut kunkin kirjoittajan käytäntöä.

203 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

saamen passiivistunutta *hallat*-johdosta, koska pohjoissaame on se kieli, jonka puhujat ovat olleet kontaktissa kveenin puhujien kanssa.

Samoin kuin *juvvot*-passiivi, myös *hallat*-passiivi on monipersoonainen. Nickel ja Sammallahti (2011: 566) esittävät seuraavanlaisia esimerkkejä:

- (5) Mun borahallen beatnagii. Jeg ble bitt av en hund. 'Jouduin koiran puremaksi.'
- (6) Suola oainnahalai dáluisidii. Tyven ble sett av husbonden. 'Varas joutui isännän näkemäksi.'
- (7) Nigá cápmahalai. Nils ble slått. 'Nilsä lyötiin.'

Pohjoissaamen adversatiivinen passiivi ilmaisee, että jollekulle tapahtuu jotain haitallista. Tällaisella passiivisella ilmauksella on subjekti, joka on aina elollinen olento. Passiivissa olevaan verbiin voi myös liittyä tekijä, agentti, joka on illatiivissa, kuten esimerkeissä 5–6. Esimerkistä 7 agentti puuttuu. (Nickel & Sammallahti 2011: 565–566.)

Aho (2010) on tarkastellut pohjoissaamen *alla*-johtimella muodostettuja frekventatiiveja, jotka hän on koonnut Älgu-tietokannan (KOTUS) sanamateriaalista. Johdin *alla* esiintyy yhdysperäisenä (*dalla, halla, stalla, štalla*). Kaikista *alla*-verbeistä 50 % on *halla*-johtimella muodostettuja (materiaalin 868 verbistä 437 verbiä, mts. 4, 48). *Halla*-verbeistä 132 on passiivistuneita verbejä (mts. 48). *Halla*-johdoksen passiivistuminen pohjoissaamessa ei siis ole epätavallinen ilmiö.

Aho (2010: 48) huomauttaa myös siitä, että saamen passiivistunut agentillinen *halla*-johdos muistuttaa ruotsin kielen agentillista passiivirakennetta. Vaikka saamen adversatiivinen passiivi siis muodollisesti muistuttaa skandinaavisten kielten passiivirakennetta, sen käyttö rajoittuu vain tietynlaisen merkityksen omaaviin verbeihin. Saamen adversatiivisen passiivin kehittymisellä voi tästä huolimatta olla yhteyksiä skandinaavisten kielten passiiviin.

Pohjoissaamen adversatiivista passiivia on pohtinut myös Julien (1996). Hän ei pidä ilmausta passiivina vaan kausatiivin kaltaisena ilmauksena (mts. 206–208). Kausatiivijohtimella muodostetaan verbejä, jotka merkitsevät kantasalla ilmaistun tekemisen aiheuttamista, esimerkiksi *nohkkadit* 'nukuttaa' on kausatiivinen johdos verbistä *nohkkat* 'nukkuu'. Adversatiivisen passiivin subjekti, kuten suoran passiivinkin subjekti, on verbin tekemisen kohteena toisin kuin kausatiivisen verbin subjekti, joka on tyypillisesti agentti. Juuri tästä johtuu Julienin mukaan se, että adversatiiviset passiivit tavallisesti luokitellaan passiiveiksi, ei kausatiiveiksi (mts. 213). Kuitenkin adversatiivisen passiivin subjekti on semanttiselta rooliltaan kokija, ei patientti, sillä syy onnettomaan tapahtumaan Julienin mukaan on pikemminkin olosuhteissa kuin jossakin lauseen yksittäisessä argumentissa (mts. 217–218).

Pohtiessaan pohjoissaamen *tállât*-passiivin merkitystä Lehtinen (1984: 34–36) toteaa, että rakenteella ilmaistaan haittaa, joka tapahtuu subjektille vastoin subjektin tahtoa tai subjektin huomaamatta. Agentittomassa *tállât*-passiivissa subjektiin kohdistuvan teon suorittaa epämääräinen elollinen tekijä, kuten *mon borahállen*

‘minua purtiin’, agentillisessa rakenteessa tämä tekijä on spesifioitu. Lehtinen toisin sanoen tulkitsee lausetta niin, että siinä toiminta aiheutuu joko spesifioidusta tai spesifioitumattomasta elollisesta agentista ja että kyseessä ei ole vain ”on-nettomista olosuhteista” aiheutuva tapahtuma, josta kukaan ei ole vastuullinen (vrt. Julien 1996).

Julien (1996: 208–220) esittelee myös muiden kielten, kuten japanin, adversatiivisia passiiveja. Toisin kuin Kittilä ja Zúñiga (2019: 76–77), Julien luokittelee myös japanin adversatiivisen passiivin – kuten muissakin kielissä esiintyvät adversatiiviksi passiivirakenteiksi kutsutut rakenteet – kausatiivisiksi rakenteiksi (Julien 1996: 220). Erot syntyvät erilaisista teoreettisista lähtökohdista: Julienin tulkinta perustuu generatiivisen kieliopin lähtökohtiin, ja hän tulkitsee *hallat*-passiivin kausatiiviksi, koska siitä – toisin kuin *juvvot*-passiivista – puuttuu syntaktinen edussana (*syntactic head*), joka on merkitty ei-aktiiviseksi [-ACT]. Tästä johtuen *hallat*-passiivi muistuttaa syntaktiselta rakenteeltaan kausatiivia, koska kausatiivissakaan ei esiinny vastaavaa syntaktista kategoriaa. Analyysi lähtee siis liikkeelle lauseiden rakenteesta. Kittilän ja Zúñigan (2019) analyysi sen sijaan edustaa typologis-funktionaalista analyysia, jossa lähtökohtana on semanttinen analyysi. Siinä keskitytään semanttisten argumenttirakenteiden muutosten kuvaamiseen, toisin sanoen argumenttien määrän lisäämiseen tai vähentämiseen (mts. 2). Oma analyysini kveenin passiivistuneesta *ttele*-johdoksista lähtee myös liikkeelle argumenttien semanttisesta analyysistä ja kveenin *ttele*-johdosten argumenttirakenteesta tapahtuneista muutoksista.

3.2 Kompleksiset sanat, konstruktio ja niiden muuttuminen

Kompleksisen sanan, kuten johdoksen, *leksikaalistumisella* viitataan siihen, että se analysoidaan toisenlaisesti kuin sen osistaan koostuminen edellyttäisi. Tällöin leksikaalistuminen ymmärretään johdoksen merkityksen sumentumiseksi joko morfologisesti tai semanttisesti (Karlsson 1983: 263). Toisaalta leksikaalistumisella on tarkoitettu myös sitä, että sanasta tulee osa leksikkoo.

Räisänen (1988: 18) huomauttaa, että leksikaalistunut sana eli kielenkäyttäjän leksikkoon kuuluva sana voi olla yhä läpinäkyvä. Merkityksen hämärtymistä Räisänen kutsuu *idiomaattistumiseksi*. Kytömäki (1991: 12) selittää, että molemmissa tapauksissa on kyse diakronisesta prosessista, jonka seurauksia arvioidaan synkronisesti. Läpinäkyvä johdos siirtyy toistuvan käytön seurauksena leksikkoon, ja myöhemmin se voi idiomaattistua eli menettää kompositionaalisen merkityksensä. Jos taas ei tehdä eroa vakiintuneiden ja vakiintumattomien läpinäkyvien johdosten välillä, idiomaattisuus tarkoittaa samaa kuin leksikaalistuminen (mts. 12–13).

Sen, että ainakin kielessä frekventisti esiintyvien läpinäkyvien johdosten ajatellaan kuuluvan mentaaliseen leksikkoon, voi perustella johtamisprosesseissa esiintyvillä paradigmaattisilla ilmiöillä. Suomen kielen tutkijat kirjoittavat niin kutsutusta *mallisanajohtamisesta* ja toisaalta *korrelaatiojohtamisesta*. Tällöin johtaminen perus-

tuu joko toisen sanan tai kokonaisen johdostyyppin antamaan malliin. Näiden avulla selitetään sellaisten johdosten tuottaminen, joiden muodostus ei ole säännöllistä (Räisänen 1978; Karlsson 1983). Paradigmaan perustuvat johtamisprosessit edellyttävät, että mentaalileksikossa on olemassa malleja tällaisille prosesseille, toisin sanoen silloin myös säännöllisiä johtosuhteita osoittavat johdokset kuuluvat leksikkoon (Räisänen 1988: 18).

Myös konstruktiorfologia olettaa, että leksikkoon kuuluvat johdokset voivat olla sekä läpinäkymättömiä että läpinäkyviä. Booij (2010: 36) esittää, että sellaisten johdosten välillä, joilla on samanlainen morfologinen kompleksisuus, muodostuu verkostoja, mikä muistuttaa korrelaatiojohtamista. Sanastosta muodostuu moniulotteinen verkosto yksittäisistä sanoista ja sanaryhmistä.

Sekä säännöllistä että paradigmaattista sananmuodostusta hallitaan skeemojen avulla (Booij 2018: 7). Morfologisilla skeemoilla on seuraavia ominaisuuksia: ne ilmaisevat kompleksisten sanojen ennustettavissa olevia ominaisuuksia ja sen, miten uudet sanat luodaan. Skeemat strukturoivat leksikkoa. Kompleksiset sanat eivät muodosta strukturoimatonta listaa, vaan ne on ryhmitelty erilaisiksi alaryhmiksi. (Booij 2010: 29, 2018: 9–10.) Kielenkäyttäjät omaksuvat abstraktit morfologiset skeemat oppimiensa yksittäisten sanojen perusteella (Booij 2013: 257).

Konstruktio voi olla paitsi kompleksinen sana myös monisanainen rakenne (Booij 2018: 3–4). Monisanaisen konstruktion holistinen analyysi voi poiketa sen kompositionaalisesta analyysistä (Booij 2013: 263). Sana, kuten lausekin, sisältää kompleksista informaatiota: sillä on fonologinen, semanttinen ja syntaktinen ulottuvuus (Booij 2010: 5). Verbiin liittyvä informaatio kertoo siitä, millaisia argumentteja verbiin voi liittyä. Siten verbin informaatio on yhteydessä konstruktion, jossa verbi voi esiintyä. Toisaalta verbin aktiivisuus tai passiivisuus vaikuttaa sen argumentteihin, kuten alaluvussa 3.1 on esitetty. Paitsi taivutuspassiivi myös johtimet aiheuttavat muutoksia verbiin liittyvissä argumenteissa, kuten *U*-verbien analyysi osoittaa (Siitonen 1999: 90). Koska sanojen väliset syntaktiset suhteet on monissa kielissä, kuten suomessa ja kveenissä, merkitty morfologisten kategorioiden avulla, kielellinen muutos tapahtuu konstruktioiden (Booij 2010: 211). Analysoitaessa kveenin passiivis-tunutta frekventatiivista johdostyyppiä pitääkin ottaa huomioon paitsi verbijohdoksen merkityksen muuttuminen myös semanttiset muutosprosessit, jotka tapahtuvat verbinjohdokseen liittyvässä monisanaisessa konstruktiossa.

Konstruktioiden – kompleksisten sanojen ja monisananaisten rakenteiden – vakiintuminen on sosiaalinen ilmiö, joka tapahtuu aina jossain kieliyhteisössä. Pienen kieliyhteisön vakiintuneessa sanastossa voi esiintyä ilmauksia, jotka eivät ole käytössä laajemmassa yhteisössä (Hohenhaus 2005: 360–361). Kielelliset muutokset pienissä kieliyhteisöissä, joilla ei ole omaa kirjakieltä, voivat lisäksi poiketa suurista kieliyhteisöistä ja niistä, joilla kirjakieli on (Briton & Traugott 2005: 94).

Monikieliset puhujat luovat yhteyksiä eri kielissä esiintyvien konstruktioiden välille (Matras 2009: 4). Erityisesti silloin, kun kielet muistuttavat toisiaan, kuten kvee-

ni ja saame, tällaisia yhteyksiä voi syntyä helpommin kuin silloin, kun on kyse kahdesta typologisesti hyvin erilaisesta kielestä (Lindgren & Niiranen 2018). Kuitenkin myös toisen kielen oppijalla äidinkieli vaikuttaa siihen, miten opittavaa kieltä analysoidaan, kuten Siitosen (1999) tutkimus osoittaa. Pohdinkin aineistoa analysoidessani, miksi juuri kveenin frekventatiivijohdos on joutunut passiivistumiskehityksen kohteeksi pohjoissaamen mallin mukaisesti. Millaisia yhteyksiä kaksikielinen puhuja on luonut kielten välille? Onko muutokseen löydettävissä syitä, jotka johtuvat myös kielensisäisistä tekijöistä?

3.3 Frekventatiivijohdot

Frekventatiiviset verbit modifioivat kantaverbillä ilmaistavaa toimintaa. Kantaverbin argumenttien määrä verrattuna johdokseen pysyy tavallisesti ennallaan, toisin kuin esimerkiksi kuratiivis-kausatiivisten ja refleksiivis-passiivisten verbien tapauksissa, joissa kantaverbin argumenttien määrä muuttuu (Suihkonen 1994: 38–39; VISK § 351). Frekventatiivit luokitellaankin suomen verbijohdossa *muuntelujohdoksiksi*: niillä ilmaistaan tekemistä, joka on toistuvaa tai jatkuvaa (VISK § 352–353, 1498). Frekventatiivisia verbijohtimia on useita, kuten *ile (arvailla)* tai yhdysjohtimiset *skele (oleskella)*, *skentele (teeskennellä)* ja *ntele (suurennella)*. Suurin ryhmä on *ele*-johtimella muodostetut verbit.

Suihkonen (1994) esittelee frekventatiiviverbejä suomen murteissa. Hänen aineistossaan *ele*-johdosten suurin ryhmä on verbit, joiden kantasana on kolmi- tai nelitavuinen *a/ä*-vartaloinen verbi. Tällaisista kantasanoista johdetut frekventatiivit ovat usein läpinäkyviä johdoksia sekä morfologisesti että semanttisesti. Ne ovat produktiivisia, koska johdosten kantaverbejä esiintyy kielessä runsaasti ja toisaalta ei ole morfologisia rajoituksia, jotka estäisivät *ele*-johtimen liittämisen tällaiseen vartaloon. Produktiivisuutta lisää sekin, että näitä johdoksia voidaan tuottaa mallisanajohtamisen avulla. (Mts. 55–57.)

Frekventatiivijohdosten kantaverbi on usein kausatiivinen verbi (*pyörittää > pyörittelee*), harvemmin kuratiivi (*hakkauttaa > hakkauttelee*, Suihkonen 1994: 132). *ttele*-verbeissä esiintyy siis frekventatiivisen *ele*-johtimen lisäksi myös kausatiivinen johdinaines *-tta*. Molemmat johtimet ovat vanhoja, ja niillä on vastineita muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, myös saamessa. (Korhonen 1981: 340; Hakulinen 1968: 214; Aho 2010: 28–33.)

Suihkonen jaottelee frekventatiiviverbien aineiston verbeistä ja nomineista johdettuihin ja toisaalta verbityvisiin ja nominityvisiin verbeihin. Verbityvisissä tai nominityvisissä johdoksissa ei ole suoraa johtosuhdetta verbistä tai nominista, vaikka vartalosta voi erottaa itsenäisen lekseemin (Suihkonen 1994: 14–15). *ttele*-johdot ovat joko verbistä johdettuja (*kuljettaa > kuljetella*) tai verbi- tai nominityvisiä. Esimerkiksi verbi *tarjottelee* on verbityvinen, koska ei ole olemassa verbiä **tarjottaa*. Johdoksesta on kuitenkin erotettavissa tyvi *tarjot*, joka esiintyy kielessä lekseeminä

(*tarjota*). Johdos *tarjotella* perustuu paradigmaattiseen korrelaatiojohtamiseen, jossa mallina toimivat kaksitavuisen ei-supistumaverbin sisältävät verbit kuten *elätellä* tai *uskotella*. (Suihkonen 1994: 293.)

4 Aineisto ja metodi

Passiivistuneessa konstruktiossa esiintyvät verbit kveenissä ovat useimmiten nelitavuisia *ttele*-loppuisia verbejä. Kveenimurteissa passiivistuneita *ttele*-verbejä esiintyy Raisissa ja Pyssyjoessa, mutta ei Annijoessa, joka edustaa Itä-Ruijan murteita (Lindgren 1993: 188).

Aineiston *ttele*-loppuiset verbit on enimmäkseen koottu Beronkalta (1921) ja Lindgreniltä (1993: 187–188). Johan Beronka oli ensimmäinen kielentutkija, joka käsittelee kveenin kieltä tutkimuksissa. Hän oli äidinkieleltään kveeni mutta osasi myös saamea, ja hän julkaisi kveeniä käsittelevän tutkimuksen lisäksi myös tutkimuksia saamen kielestä (Niemi 2009). Lindgrenin esimerkit on koottu sekä kveenistä että suomen murteiden saamelais-suomalaiselta kontaktialueelta Pohjois-Suomesta. Esimerkkejä *ttele*-johdoksista olen löytänyt myös Nilsen-Børsskogin romaanista *Kuosuvaaran takana* (2004, jäljempänä KT), Pyykön *Sana-aitasta* (SA), digitaalisesta muoto-opin arkistosta (DMA) ja Tromssan yliopiston kieliteknologiamiljöön tuottamasta Giellateknon kveeni–norja-sanakirjasta (KD). Sanakirjasta on linkki kveeninkielisten tekstien kokoelmaan, esimerkiksi Tromssan yliopiston kveenin kielen oppimateriaaliin ”Meidän joukko” (MJ 2015). Kveenimurteissa esiintyviä *ttele*-loppuisia verbejä kuuluu aineistoon myös Suihkosen (1994) tutkimuksessa, joka esittelee frekventatiivisia verbejä Suomen murteissa.

Aineisto on peräsin eri ajoilta. Beronkan (1921) aineisto on jo sadan vuoden takaa, Lindgren keräsi kveenimurteita 1960–70-luvuilla (ks. Lindgren 2014). Myös monet muoto-opin arkiston (DMA) kveenesimerkit ovat peräsin Lindgrenin kokoomasta aineistosta. Muoto-opin aineiston keruun periaatteena on ollut, että aineisto kerätään pääasiassa murteentaitajien spontaanista puheesta, vaikka myös muotojen kyseleminen on ollut mahdollista (Juusela 1987: 297, 302). Uudempaa aineistoa on saatu muun muassa Nilsen-Børsskogin kirjoittamasta ensimmäisestä kveeninkielisestä romaanista (KT). Samoin kveeni–norja-sanakirjaan linkitetyt tekstit edustavat uudempaa aineistoa.

Esittelen aineistoa vain laadullisesti. Vaikka *ttele*-päätteiset johdokset ovat kohtalaisen yleisiä kveenissä – esimerkiksi Nilsen-Børsskogin romaanissa (KT) esiintyy noin sata erilaista *ttele*-johdosta – passiivistuneet frekventatiivijohdokset ovat harvinaisia, kuten jo Lindgren (1985: 284) toteaa. Omassa aineistossani passiivistuneita johdoksia on parikymmentä (liite 1). Esittelen myös esimerkkejä aktiivisesti käytetyistä frekventatiivijohdoksista tuodakseni paremmin esiin niiden ja passiivistuneiden esimerkkien väliset erot. Kiinnitän erityisesti huomiota siihen, millaisissa

konstruktioissa passiivistuneet johdokset voivat esiintyä ja millä tavalla ne eroavat kantaverbistä argumenttirakenteeltaan.

5 *ttele*-päätteiset johdokset kveenissä

5.1 Aktiivisesti käytetyt *ttele*-johdokset

Esittelen seuraavaksi esimerkkejä erilaisista aktiivismerkityksisistä *ttele*-johdoksista:

- (8) en ole liikuttelenu jalkoja (DMA, Raisi) 'en ole liikutellut jalkoja'
- (9) Ei se mithään ole polttanu, rauhoitteli mies emänttää. (KT: 255) 'Ei se mitään ole polttanut, rauhoitteli mies emänttää.'
- (10) ... sillä välillä ko het olthiin herskutelheet lihapadan ympäri... (KT: 91) 'sillä välin kun he olivat herkutelleet lihapadan ympärillä'
- (11) – Soma! Näjettelemä sitte. (MJ) 'Mukavaa! Nähdään sitten.'
- (12) "koska sie näyttelet taas? (DMA, Raisi) 'koska sinua taas näkee / sinut tapaa'
- (13) Sisälä lapsi ei raimatellu. (SA, s.v. *raimatella*) 'Sisällä lapsi ei pelännyt.'

ttele-johdokset on usein johdettu säännöllisesti *tta*-johtimisesta kausatiiviverbistä, jonka kantasana on kaksitavuinen *U*-vartaloinen verbi (Suihkonen 1994: 132), kuten esimerkissä (8). Tällaiset *ttele*-johdokset ovat tavallisia sekä suomen murteissa että kveenissä. Partisiipin perfektin esimerkissä on muodostettu vokaalivartalosta (vrt. Lindgren 1993). *ttele*-johdos muodostetaan usein myös nominikantaisesta (*oi*) *tta*-verbistä (Suihkonen 1994: 132–133), kuten esimerkissä (9), missä johdos *rauhoittella* on muodostettu säännöllisen johtamisen avulla verbistä *rauhoittaa*.

Esimerkeissä (8–9) esiintyvien johdosten argumenttirakenne ei ole muuttunut, jos sitä verrataan kantaverbin argumenttirakenteeseen. Subjekti on agentin roolissa, ja *ttele*-johdos toimii muuntelujohdoksena, joka modifioi tekemisen tapaa mutta ei aiheuta muutoksia argumenttirakenteessa (vrt. VISK § 351). Molemmissa lauseissa on myös objekti.

Esimerkissä (10) esiintyy nimitysvinen *ttele*-johdos *herkutella* 'herkutella'. Se perustuu nominiin *hersku* 'herkku', joka on laina saamesta (SA, s.v. *hersku*). Verbi on muodostettu korrelaatiojohtamisen avulla, ja nominin ja johdoksen välistä puuttuu yksi johtoaskel **herkuttaa*. Tämäkin verbi saa subjektiargumentin, jonka semanttinen rooli on agentti.

Esimerkissä (11) esiintyy verbityvinen johdos *näjetellä* 'nähdä toisensa'. Sen kantana on verbi *nähdä: nä(j)e-*. Koska verbiä *näjettää* ei ole, johdos on verbityvinen ja perustuu korrelaatiojohtamiseen. Paradigmaattisena mallina voisivat toimia esimerkiksi *e*-vartaloiset nimitysviset johdokset kuten *valettele-*, *imettele-* ('ihmet-

tele-'), joita esiintyy kveenimurteissa (Suihkonen 1994: 307). Verbi *näjetellä* on resiprookkinen, eli sen subjekti on monikossa ja agentit suuntautuvat toisiinsa (VISK § 355, 486). *Näjetellä*-verbi esiintyy kveenin oppimateriaalissa (MJ 2015), jonka teksti on liitetty kveeni–norja-sanakirjaan. Sama verbi merkityksessä 'näemme toisemme' esiintyy myös äidinkielen kveenin Terje Aronsenin kääntämässä sarjakuvatekstissä "Kapteinin joulut" vuodelta 2006 ja 2007 (KD, s.v. *näjetellä*).

Esimerkissä (12) verbiä *näytellä* käytetään refleksiivisesti. Johdostyyppi *ttele* ilmaisee myös refleksiivisyyttä, esimerkkinä verbi *lämmittellä* 'lämmittää itseään' (VISK § 303, 355). *Näytellä* merkitsee esimerkissä 'näyttää itsensä'. Refleksiivisen verbin subjektiargumentti on rooliltaan yhtä aikaa sekä agentti että patientti (VISK § 334). Verrattuna kantaverbiin on tapahtunut valenssin pieneneminen, eli *näyttää*-verbillä argumentteja on kaksi mutta *näytellä*-verbillä tässä esimerkissä vain yksi. Refleksiivinen verbi on intentionaalinen ja sen subjektin tarkoite on elävä olento (Siitonen 1999: 89). *Näytellä*-verbi on peräisin Muoto-opin arkiston kokoelmasta, jossa se on koodattu signumiin 261, jossa erityisesti pyydetään käyttöesimerkkejä "spontaanista puheesta kaikista *le*-johdoksista" (Itkonen 1969: 69).

Esimerkissä (13) esiintyvä verbi *raimatella* on laina saamesta. Lainan mallina on pohjois-pohjoissaamen verbi *ráimmahallat* 'pelästyä suunniltaan aavetta tms.' (Sammallahti 1994: s.v. *raimmahallat*). Verbi on siis inkoatiivinen eli merkitsee tilan alkamista tai siihen joutumista (VISK § 466). Kveeninkielisessä esimerkissä kuitenkin kontekstin perusteella verbin tulkinta voi olla myös statiivinen 'pelätä' (vrt. Siirainen 2001: 44). *Raimatella* on mentaalinen verbi, joka subjekti on semanttiselta rooliltaan kokija (vrt. VISK § 465).

Lainaverbi saamesta on vastaanottajakieleessä kveenissä sopeutettu suoraan *ttele*-johdokseen (Lindgren & Niiranen 2018: 209). *ttele*-johdos muistuttaa pohjoissaamen *hallat*-johdosta foneettisesti, mikä selittää sen, että verbi on sopeutettu tähän johdostyyppiin.

5.2 Passiivisesti käytetyt *ttele*-johdokset

Tässä aluvussa esittelen esimerkkejä, joissa *ttele*-päätteiset verbit ovat passiivistuneet. Tällaisia passiivistuneita verbejä voidaan käyttää lauseessa joko pelkästään lauseenalkuisen subjektina olevan argumentin kanssa tai lauseessa voi lisäksi olla paikallissijassa oleva argumentti, joka on lauseen agentti. Esittelen ensin esimerkkejä, joissa ei esiinny paikallissijassa olevaa argumenttia. Pohdin niissä erityisesti subjektina olevan argumentin roolia.

- (14) Trolli se ei ole poika leikki jos mie tartuttelen (DMA, Raisi)⁴ 'ei ole leikkiä jos joudun kiinni viinanpoltosta' (*trolli* ja *poika* voimasanoja)
- (15) Senki piti muistaa se, joka tuli alas ja otatteli kiini, eli jos hän otattelis kiini. (KT: 268) 'Sekin (asia) piti muistaa sen, joka tuli alas ja jäi kiinni, tai jos hän olisi jäänyt kiinni.'
- (16) siel olisitta monta kertaa torutelhee jo (DMA, Raisi) 'siellä teitä olisi jo monta kertaa toruttu'
- (17) Lunta näyttellé vaaroinnokhín. (DMA Raisi) 'Tunturien huipuilla näkyy lunta.'

Esimerkissä (14) verbin *tartutella* subjekti *mie* on tekemisen kohde. Subjekti ei siis ole agentti vaan patientti. Esimerkin verbi on säännöllinen johdos kausatiivista *tartuttaa*, jonka subjekti on semanttiselta rooliltaan agentti. Verbi *tartutella* on kokenut syntaktisen muutoksen verrattuna verbiin *tartuttaa*. *Tartutella* ei siis ole enää muuntelujohdos, vaan muuttumisjohdos (VISK § 333). Se ei voi saada objektia, toisin kuin sen transitiivinen kantaverbi.

Verbin semanttinen merkitys esimerkissä on kuvattu kiinni joutumiseksi, eli lauseen merkitys kuvaa subjektin kannalta epäonnekasta tapahtumaa (vrt. alaluku 3.1.2). Lauseen agenttia ei ole pantu ilmi tässä esimerkissä, mutta sen voi tulkita inhimilliseksi vaan ei välttämättä intentionaaliseksi (Jäin kiinni, koska nimismies [sattumalta] huomasi viinankeiton). Johdos vastaisi silloin passiivista *U*-johdosta (Siitonen 1999: 89).

Myös esimerkissä (15) johdos *otattelee*, jota on käytetty kahdessa eri lauseessa, on säännöllinen johdos kuratiivista *otattaa*. Kveenissä esiintyy myös kuratiivisia johdoksia (Beronka 1921: 46). Kuratiiviverbin subjektin rooli on teettäjä, ja sen lisäksi lauseessa on myös varsinainen agentti (VISK § 313). Johdoksen *otatella* merkitys on 'joutua kiinni', joten johdoksen argumenttirakenne on muuttunut kantaverbiin verrattuna. Esimerkissä verbin subjektiargumentin rooli on patientti. Myös tämän esimerkin ilmipanemattoman agentin voi käsittää inhimilliseksi, joten johdos vastaisi passiivista tai passiivista *U*-johdosta. Jälkimmäisessä tapauksessa kiinni jääminen voisi olla myös sattuman tulos.

Myös esimerkissä (16) lauseen subjekti on tekemisen kohde. Verbi *torutella* on verbityvinen johdos verbistä *torua*, joka ilmaisee puheaktia. Verbin ilmipanematon agentti on inhimillinen ja intentionaalinen, joten tällä lauseella voisi olla vaihtoehtoinen ilmaus passiivissa (vrt. esimerkin selitystä). Esimerkissä subjekti 'te' on semanttiselta rooliltaan patientti.

Esimerkissä (17) verbiä *näytellä* käytetään passiivisesti. Aikaisemmassa esimerkissä (12) tällä verbillä on refleksiivinen merkitys. Esimerkki (17) ei kuitenkaan voi olla refleksiivinen, koska sen subjekti *lunta* viittaa elottomaan referenttiin. Kokoelman kerääjä on tulkinnut verbin tässä esimerkissä vastaavan suomen *näkyä*-verbiä, jota

4 DMA esittää, että verbi olisi *tortuttelen*. Käsinkirjoitetussa kokoelmassa samoin kuin Lindgrenin väitöskirjassa (1993: 188) verbi kuitenkin on *tartuttelen*.

211 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

voi kuvata lähinnä automatiiviseksi (VISK § 335). Automatiivisen verbin subjekti on ei-intentionaalinen (Siitonen 1999: 90), ja sillä on patientin piirteitä (VISK § 336). Tässäkin esimerkissä on tapahtunut argumenttirakenteen muutos kantaverbistä johdokseen siirryttäessä. Kaikki kolme muoto-opin arkistosta peräisin olevaa esimerkkiä (14, 16 ja 17) on koodattu signumiin 261, jossa siis kerääjää on pyydetty esittämään esimerkkejä spontaanista puheesta (Itkonen 1969: 69).

Seuraavissa esimerkeissä on myös ilmipantu agentti. Kommentoin näissäkin esimerkeissä lähinnä subjektin roolia, ja käsittelen agenttina olevaa argumenttia tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

- (18) Tytär villitteli pojale. 'Nieidda fillitalai ganddi.' 'Piken ble narret av gutten.'
(Beronka 1921: 46) 'Poika narrasi tyttöä.'
- (19) Poro sautatteli hukale. 'Renen blev indhentet av ulven.' (Beronka 1921: 46)
'Susi saavutti / sai kiinni poron.'
- (20) Mie purettelin koirale. 'Jeg blev bitt av hunden.' (Beronka 1921: 67)
'Jouduin koiran puremaksi / Koira puri minua.'
- (21) Millä laila tulis toisten toimiit, jos het, alaslähtijät, otateltais vangiksi eli ammuteltais tyskäläisile. (KT: 39) 'Miten toisten tulis toimia, jo he, alaslähtijät, jäisivät vangiksi tai jos saksalaiset ampuisivat heidät.'
- (22) Se Sammo varasti jälkheenki porroj; viimein se löydytteli lappalaisille Rotsjinouðassa, ko s'oli varastamassa. (ble funnet av samer) (Beronka 1921: 115.)
'Sammo varasti poroja myöhemmin; viimein saamelaiset saivat hänet kiinni / löysivät hänet Rotsjinouðasta, jossa hän oli varastamassa.'
- (23) Kirja löydytteli mulle. Girje gavnatalai munji. Boken blev fundet av meg. (Beronka 1921: 46) 'Löysin kirjan.'

Kaikissa esimerkeissä *ttele*-johdoksinen verbi esiintyy sekä nominatiivimuotoisen argumentin että allatiivissa olevan argumentin kanssa. Esimerkissä (18) verbi *villitellä* on laina saamesta pikemminkin kuin verbityyvinen johdos verbistä *villitä* (ks. Lindgren & Niiranen 2018: 209). *Villitellä*-verbin parafrasi suomeksi voisi olla *joutua narratuksi*. Subjektiargumentti, jonka referentti on ihminen ja joka on joutunut narraamisen tai pettämisen kohteeksi, on semanttiselta rooliltaan patientti. Agentti on allatiivissa.

Esimerkissä (19) verbijohdos *sautatella* on johdettu verbistä *sautattaa*, jonka kantaverbi on *sauttaa* 'saavuttaa, saada kiinni' (KD, s.v. *sauttaa*). *Sautattaa* esiintyy meänkielen sanakirjassa samassa merkityksessä kuin sen kantaverbi (MS, s.v. *sauttaa*, *sautattaa*). Molemmat verbit ovat transitiivisia, mutta frekventatiivinen johdos *sautatella* on intransitiivinen, joten tässäkin tapauksessa on kyse muuttumisjohdoksesta. Verbin subjektiargumentti on elollinen olento, ja sen semanttinen rooli on patientti. Lauseen agentti on tässäkin esimerkissä ilmaistu allatiivilla.

Esimerkissä (20) verbijohdos *puretella* on johdettu verbistä *purettaa*, joka on kuratiivi verbistä *purra*. Intransitiivinen verbi *puretella* ilmaisee 'joutua purruksi', eli

verbin syntaktinen käyttö on tässäkin muuttunut kantaverbiin verrattuna. *Puretella*-verbin subjektiargumentin referentti on ihminen, jonka semanttinen rooli on patientti. Agentti eli se, joka puree, on allatiivissa.

Esimerkki (21) on peräisin Nilsen-Børsskogin romaanista (KT). Tässä esimerkissä on kaksi passiivistunutta *ttele*-verbiä, *otatella* ja *ammutella*. *Otatella* verbiä olen jo käsitellyt esimerkin (15) yhteydessä. Sen merkitys myös tässä lauseessa on 'jää-
dä kiinni'. *Ammutella* on johdos kuratiivista *ammuttaa*. Intransitiivisella *Ammutella*-
verbillä 'joutua ammutuksi' (vastaa ns. muutospassiivia, VISK § 1333) on ihmiseen
viittaava subjektiargumentti, jonka semanttinen rooli on patientti. Tässäkin ihmistar-
koitteinen agentti on allatiivissa.

Esimerkeissä (22) ja (23) verbijohdos on *löydytellä*. Se on verbityvinen johdos
verbistä *löytyä*, tai mahdollisesti myös frekventatiivinen johdos verbistä *löydyttää*.
Jälkimmäistä verbiä on käytetty vanhassa kirjasuomessa ja 1800-luvun suomessa
(VKS, LSK s.v. *löydyttää*). *Löydyttää* on merkitykseltään refleksiivinen 'löytää itsensä',
jolloin subjektiargumentti on sekä agentti että patientti. Verbijohdoksen *löydytellä*
subjektiargumentti on patientti, joten tämäkin *ttele*-johdos edustaa muuttumisjoh-
dosta. Verbin merkitys on 'tulla löydetyksi'. Agenttia ilmaiseva argumentti on alla-
tiivissa molemmissa esimerkeissä. Esimerkkien subjektien tarkoitteet ovat erilaiset.
Esimerkissä (22) tarkoite on ihminen, joka kokee epämieluisan tapahtuman eli kiinni
jäämisen. Esimerkissä (23) subjektin tarkoite on eloton esine. Esimerkki poikkeaa
muista, koska sen kuvaamaa asiantilaa ei ole mahdollista tulkita subjektin kokemaksi
epäsuotuisaksi tapahtumaksi.

Pohdin seuraavassa alaluvussa tarkemmin konstruktiota, jossa passiivistunut
ttele-johdos esiintyy. Vertaan kveenin esimerkkejä vastaaviin rakenteisiin muissa
kielissä ja pohdin kysymystä siitä, esiintyykö adversatiivinen passiivi myös kveenissä.

5.3 Kveenin *ttele*-johdoksien passivoituminen

5.3.1 *ttele*-johdoksen passiivistumisen omakieliset ja lainatut elementit

Passiivistuneet *ttele*-johdokset ilmaisevat subjektin kannalta haitallista ja epätoivot-
tua tapahtumaa. Esimerkeissä verbit ilmaisevat usein 'jää-
dä kiinni jostakin, tulla ote-
tuksi kiinni' kuten *otatella*, *tartutella*, *sautatella*. Lindgren (1993: 187–188) esittelee
lisää merkitykseltään negatiivisia passiivistuneita verbijohdoksia kveenissä, kuten
ajatella 'tulla yliajetuksi', *imetellä* 'joutua hytyn imemäksi'. Verbeihin liittyy elolli-
nen subjektina oleva argumentti, joka on semanttiselta rooliltaan joko patientti tai
kokija. Lauseissa voi esiintyä allatiivissa oleva agentti.

Edellä annetut esimerkit vastaavat kontaktikielen, siis pohjoissaamen, mallin
mukaista *hallat/haddat*-konstruktiota, jossa verbin subjekti viittaa elolliseen olen-
toon ja jossa mahdollisesti esiintyvä agentti on illatiivissa. Pohjoissaamen konstruk-
tiossa esiintyy illatiivi agentin sijana (kuten esimerkissä 2, *mun borahallen beatnagii*

213 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

'koira puri minua', kveeniksi *purettelin koiralle*). Tämä voisi olla yksi syy siihen, että agentti kveenissäkin on suuntasijassa eli allatiivissa eikä adessiivissa, joka suomessa esimerkiksi teetoverbin yhteydessä esiintyy agenttiadverbiaalina viittaamassa elolliseen tekijään (VISK § 995). Suomen puolelta Kaaresuvannosta peräisin olevassa esimerkissä agentti tässä konstruktiossa onkin adessiivissa: *älä syötättele sääskillä* 'älä anna sääskien syödä itseäsi' (Lindgren 1993: 188).

Porsangin kveenimurteessa esiintyy toisaalta allatiivin ja adessiivin synkroniaa. Adessiivilla on usein suuntasijan merkitys: *Mie annan tyttärellä kirjan* (Beronka 1921: 45). Allatiivia käytetään toisaalta teetoverbin alempana tekijänä sekä Ruijassa että peräpohjalaisissa murteissa:

- (20) Tehetätkös sie Antile sen huoneen? Skal du la Anders bygge det huset?
(Beronka 1921: 46, esimerkki Porsangista) 'Teetätkö talon Antilla?'
- (21) Mie teetin kraatarile vaatekerran. Jeg lot skrædderen forfærdige en drakt.
(Beronka 1921: 46, esimerkki Vesisaaresta) 'Minä teetin kraatarilla vaatekerran.'
- (22) Vieras väki pui, tömiehilep puitatti (DMA, Kittilä) 'työmiehet puivat'
- (23) Jaa se haetti pojale hohtimet (DMA, Kolari) 'haetutti pojalla hohtimet / pani pojan hakemaan (eli etsimään) hohtimia'

Beronka (1921: 45) selittää allatiivin käyttöä passiivikonstruktion agenttina paitsi sijasykronialla myös sillä, että allatiivi esiintyy kuratiivisen verbin varsinaisena tekijänä. Ilmiö esiintyy sekä Porsangissa (esimerkki 20) että Vesisaaresta (esimerkki 21), vaikka jälkimmäisessä murteessa passiivisia *ttele*-johdoksia ei esiinny.

Sama ilmiö esiintyy peräpohjalaisissa murteissa (esimerkit 22 ja 23). Murteenkerääjä on molempiin esimerkkeihin lisännyt huomautuksen siitä, että allatiivissa oleva lauseenjäsen on nimenomaan teetoverbin tekijä. Allatiivin valintaan agentin sijaksi näyttää siis vaikuttavan paitsi pohjoissaamen malli, myös peräpohjalaisissa murteissa esiintyvä piirre. Kuten Booij (2005: 258) huomauttaa, kielenmuutokseen voi vaikuttaa yhtä aikaa sekä kielensisäinen että kielenulkoinen motivaatio.

Toinen omaehtoinen *ttele*-johdoksen passiivistumiseen vaikuttanut syy on se, että frekventatiivista johdinta käytetään myös refleksiivisessä merkityksessä. Hakulinen (1968: 199) toteaa, että Enontekiön murteen *koira puretteli* -tyyppisen passiivin synnyn voi selittää sillä, että *ele*-johdosta käytetään myös refleksiivisesti. Näin on myös kveenissä, kuten esimerkki (12) osoittaa. Siinä *näytellä*-verbiä käytetään refleksiivisesti merkityksessä 'näyttää itseään'. Kuten passiivisessa, myös refleksiivisessä konstruktiossa tapahtuu subjektiargumentin muutos: subjektiargumentti ja objektiargumentti yhdistyvät samaan argumenttiin. Diakronisesti passiivi on myös joskus voinut syntyä refleksiivistä (Kittilä & Zúñiga 2019: 225).

5.3.2 Adversatiivinen passiivi kveenissä

Vaikka kveenin passiivistunut *ttele*-konstruktio rakentuu myös omakielisten ainesten varaan, saamen adversatiivinen passiivi on toiminut kveenin konstruktion mallina, kuten jo Beronka (1921: 47) ja Lindgren (1985) ovat huomauttaneet. Adversatiivista passiivia kveenissä käytetään vain joidenkin harvojen verbien yhteydessä (vrt. Lindgren 1985), mutta saamessa konstruktio näyttäisi olevan laajemmassa käytössä kveeniin verrattuna (vrt. Aho 2010). Saamen kieliopit esittelevätkin adversatiivisen passiivin. Kveenissä sen sijaan ilmiö on ollut niin perifeerinen, että sitä ei ole otettu mukaan kveenin kielioppiin (Söderholm 2014). Tosin tämä kielioppi ei esittele joh-to-oppia, jonka yhteydessä ilmiö olisi luontevaa tuoda esiin. Vaikka passiivistunut *ttele*-johdos ei ole frekventti, esiintyy kveenissä runsaasti aktiivimuotoisia *ttele*-johdoksia. Niitä voidaan muodostaa helposti sekä kausatiiveista että kuratiiveista (vrt. Suihkonen 1994: 55–57), ja lisäksi kveenissä esiintyy myös sekä verbityyppisiä että nominityyppisiä esimerkkejä näistä johdoksista. Samoin saamessa on Ahon mukaan (2010: 47–48) runsaasti juuri *halla*-johtimisia verbejä muihin *alla*-verbeihin verrattuna.

Johdoksilla on monikielisten käyttäjiensä mentaalisisessä leksikossa yhteyksiä paitsi kveenin aktiivisesti käytettyihin *ttele*-johdoksiin, myös pohjoissaamen kielen *hallat/haddat*-verbeihin, joilta kveeni on lainannut näihin verbeihin liittyvän konstruktion. Saamen ja kveenin johdosten toisiinsa yhdistymisessä tärkein tekijä on johdinten äänteellinen samankaltaisuus (Lindgren & Niiranen 2018: 210). Ne edustavatkin alun perin samoja johdinaineita näissä kielissä (vrt. alaluku 3.1.2). Joskus myös lainasanat saamesta kveeniin, kuten *raimatella* 'pelätä' (esimerkki 9), mutta myös saamessa esiintyvät johdokset, jotka ovat lainoja suomesta (kuten *dearvvahallat* 'tervehdellä, tervehtiä (toisiaan)', *earuhallat/ërohallas* 'erotella' (Aho 2010: 56), lisäävät yhteyksiä näiden johdostyyppien välille saamessa ja kveenissä kaksikielisen puhujan mielessä. Nämä esimerkit ovat aktiivisesti käytettyjä *hallat*-verbejä. Esimerkkejä saamessa käytettävistä passiivistuneista johdoksista, jotka myös merkityksensä puolesta ovat lähellä kveenissä esiintyviä merkityksiä, ovat *ájáhallat* 'tulla ajetuksi pois, karkotetuksi' tai *bor'rohallas* 'joutua jnk syömäksi' (Aho 2010: 48–49). Edellisen verbin merkitys on lähellä kveenissä esiintyvää passiivistunutta johdosta *ajatella* 'tulla yliajetuksi' (Lindgren 1993: 188), ja jälkimmäistä voi verrata kveenin passiivistuneeseen verbiin *puretella* 'joutua purruksi' (esimerkki 20).

Passiivistuneet johdokset ovat kveenin omakielisiä sanoja, kuten esimerkit ovat osoittaneet. Passiivisessa konstruktiossa nämä *ttele*-johdokset ovat menettäneet frekventatiivisille verbeille tyypillisen toistuvan tekemisen merkityksen. Niiden merkitystä ei voi enää koostaa osistaan, eli ne ovat idiomaattistuneet (vrt. alaluku 3.2). Nämä passiivistuneet *ttele*-johdokset muodostavat oman alakategorian kveenin leksikossa (vrt. Booi 2010; 2018). Samalla johdos on myös kokenut argumenttirakenteen muutoksen siten, että transitiivinen verbi, josta se on johdettu, on muuttunut *ele*-johtimen lisäämisen jälkeen intransitiiviseksi.

215 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

Kun kveenin agentillista passiivistunutta ilmausta (esimerkit 18–23) verrataan vastaavaan aktiiviseen lauseeseen, jolla olen kääntänyt kveenin lauseen suomeksi, tässä konstruktiossa voi havaita prototyyppisen passiivin piirteitä. Passiivistuneessa lauseessa aktiivisen lauseen objekti esiintyy passiivisen konstruktion kieliopillisena subjektina, jonka semanttinen rooli on patientti. Aktiivilauseen subjekti puolestaan on passiivisen lauseen adverbiaali, jonka semanttinen rooli on agentti. Johtamaton verbi, joka esiintyy aktiivisessa lauseessa, on transitiivinen, eli verbin valenssi on yhtä pienempi passiivisessa ilmauksessa aktiiviseen verrattuna, mikä on myös tyypillinen piirre prototyyppiselle passiiville. Konstruktio merkitään morfologisesti johtimella *ttele*, joka ei enää ilmaise frekventatiivisuutta, vaan passiivisuutta. (Vrt. Kittilä & Zúñiga 2019: 83.)

Alaluvussa 3.1.2 esittelin adversatiivisia passiiveja myös muissa kielissä. Kveenin konstruktio ei muistuta japanin adversatiivista rakennetta, koska kveenin rakenteessa ei esiinny topiikkina olevaa argumenttia, joka puuttuu vastaavasta aktiivilauseesta. Sekä japanissa että thaissa adversatiivinen passiivi ja prototyyppinen passiivi muodostetaan käyttämällä samaa joko vapaata tai sidonnaista morfeemia, mutta kveenissä adversatiivinen passiivi esiintyy muiden passiivisten rakenteiden ohessa. Vaikka thai poikkeaa typologisesti kveenistä, koska se on analyttinen kieli, jossa sanoja ei taivuteta, voi siinä esiintyvää adversatiivista passiivia verrata paremmin kuin japanissa esiintyvää rakennetta kveenin adversatiiviseen passiiviin. Thain ja kveenin rakenteissa aktiivilauseen ja passiivistuneen lauseen argumenttien lukumäärä pysyy samana, vaikka niiden semanttiset roolit muuttuvat. Kittilä & Zúñiga (2019: 100) luokittelevat thain adversatiivisen passiivin passiivirakenteiden joukkoon, sen sijaan japanin adversatiiviseksi passiiviksi kutsuttu rakenne ei heidän mielestään kuulu passiivirakenteisiin.

Adversatiivisen, pohjoissaamen mallin mukaan syntyneen konstruktion lisäksi kveenissä esiintyy myös esimerkkejä passiivistuneesta *ttele*-johdoksesta, joita ei voi pitää adversatiivisena passiivina. Esimerkeissä (17) ja (23) subjektina esiintyy eloton referentti, jollainen ei voi olla adversatiivisen passiivin subjekti. Olen tulkinut esimerkin (17) automatiiviseksi. Esimerkki (23) näyttäisi olevan jonkinlainen adversatiivisen passiivin edelleenkehittymä, jota voisi verrata thain adversatiivisen passiivin kehittymiseen kohti neutraalia passivia (Prasithrathsint 2006: 118). Tällaisesta *ttele*-johdoksen passiivistumisesta on kuitenkin vain tämä yksi ainoa Beronkan esittämä esimerkki. Beronka (1921: 46) on kääntänyt esimerkin (19) myös saameksi, mutta käännös ei ainakaan nykysaamen kuvauksen kannalta ole mahdollinen lause saamessa.

6 Kielikontakti ja monikieliset kielenkäyttäjät

Kveenit erityisesti Porsangissa ja Raisissa, joista monet passiivistuneet *ttele*-johdokset on kerätty, ovat eläneet monikielisissä yhteisöissä, joissa kolmikielisyys on ollut tavallista. Monet kveenit ovat kuitenkin olleet luku- ja kirjoitustaitoisia vain enemmistökielessä norjassa (Lindgren 2009). Erityisesti saamea osaavat kveenit ovat voineet havainnoida monia yhtäläisyyksiä näissä kielissä, ja kielellisten innovaatioiden syntyminen siksi on ymmärrettävää. Kveenin *ttele*-johdoksella on äänteellisiä yhteyksiä pohjoissaamen *hallat*-johdokseen, mikä on varmasti vaikuttanut siihen, että nämä kaksi verbijohdosta ovat yhdistyneet kaksikielisen puhujan mielessä. Lainat saamesta kveeniin ja toisaalta lainat suomesta tai kveenistä saameen (vrt. Aho 2010: 56–57) ovat myös todennäköisesti vaikuttaneet samaan suuntaan. Kveenin *ttele*-johdoksen passiivistumiseen ovat lisäksi vaikuttaneet myös edellä mainitut omakieliset syyt.

Innovaatiot, joita esiintyy aluksi vain yksittäisillä monikielillä kielenkäyttäjillä, voivat vakiintua laajempaan käyttöön kielyhteisössä. Se, missä määrin innovaatiot siirtyvät vakiintuneeseen kielenkäyttöön, riippuu kielyhteisön normeista. Pienten, monikielisten ja kirjakieltä vailla olevien yhteisöjen kielelliset normit voivat lisäksi poiketa suurten ja kirjakieltä käyttävien yhteisöjen normeista. (Briton & Traugott 2005; Hohenhaus 2005.)

Siitosen (1999) tutkimuksessa edistyneiden toisen kielen oppijoiden suomen *U*-verbien hallintaa tarkastellaan myös suhteessa siihen, miten kaksikieliset informantit osasivat *U*-verbejä. Suomenruotsalaiset kaksikieliset olivat äidinkielisten suomalaisten jälkeen *U*-verbejä parhaiten osannut ryhmä. Näiden kahden ryhmän välillä ei ollut tilastollista eroa (mts. 247). Myös kaksikieliset ulkomaalaiset osasivat *U*-verbejä paremmin kuin yksikieliset ulkomaalaistaustaiset opiskelijat, ja suomalais-ugrilaisen kielitaustan omaavat informantit osasivat niitä paremmin kuin germaanisista kieliä tai slaavilaisia kieliä puhuvat ulkomaalaiset (mts. 246–250). Kaksikielisyys tai sukulaiskielen osaaminen vaikuttivat siis siihen, miten informantit pystyivät analysoimaan suomen *U*-verbejä.

Monikielisen puhujan kielet edustavat yhdessä yksilön kielikompetenssia, jossa eri kielet ovat vuorovaikutuksessa (Matras 2009: 4). Siitosen (1999) tutkimuksessa suomenruotsalaiset, jotka hallitsivat suomen *U*-verbejä usein paremmin kuin muut tutkimusryhmät, saivat kuitenkin joissakin tehtävissä suomalaisista ja jopa muista tutkimusryhmistä poikkeavia tuloksia. Tämän tuloksen Siitonen arvelee perustuvan siihen, että kyseessä on ”sisäisesti strukturoitunut systeemi” (mts. 280). Tulkitseen tämän tarkoittavan sitä, että kahden eri kielen systeemeistä on tällöin muodostunut uusi, kielenkäyttäjän sisäistämä systeemi, joka poikkeaa yksikielisten sisäisestä kielisysteemistä. Kielenoppijat tuottivat myös johdoksia, jotka voisivat olla kielen mahdollisia sanoja, mutta joita ei esiinny suomessa (mts. 202–203). Toisen kielen oppijan tuottamat uudennokset eivät helposti siirry koko kielyhteisön vakiintuneiksi ilmai-

suiksi suurissa kieliyhteisöissä. Kuitenkin esimerkiksi etnolekit ovat seurausta tällaisesta kollektiivisesta toisen kielen oppimisesta, kuten Matras (2009: 76) huomauttaa.

Kveenin passiivistuneissa *ttele*-johdoksissa kveenin ja pohjoissaamen ainekset yhdistyvät uudeksi konstruktioksi. Vaikka ilmiö onkin marginaalinen, se on selvästi kuulunut vakiintuneeseen kielenkäyttöön Porsangin ja Raisin monikielisissä puheyhteisöissä. Beronkan (1921) mukaan ilmiö on esiintynyt kveenissä viimeistään 1900-luvun alussa, ja se esiintyy edelleen kveenikirjailija Alf Nilsen-Børsskogin tuotannossa 2000-luvulla (vrt. luku 4). Se, että konstruktion käyttö kveenissä kuitenkin näyttää jääneen vähäiseksi, liittyy kaksikielisten kveenin ja saamen puhujien harvenemiseen. Tämä puolestaan johtuu Norjan aikaisemmin harjoittamasta vähemmistökielipolitiikasta, jonka päämääränä oli norjalaistaa vähemmistökieliä puhuva väestö (Eriksen & Niemi 1981).

7 Loppusanat

Beronkan mukaan (1921: 46) passiivistunut konstruktio Porsangissa oli vielä suhteellisen uusi ilmiö 1920-luvulla. Se on ollut käytössä Porsangissa ja Raisissa, joissa kveenien kontaktit saameen ovat olleet vahvat. Se kuvastaa osaltaan kveenien monikielisiä kielikontakteja, joiden seurauksena eri kielet yhdistyvät uusiksi innovatiivisiksi ilmauksiksi.

Kielikontaktien vaikutus kielen kehitykseen vaihtelee kieliyhteisöstä toiseen. Eron vaikuttaa esimerkiksi kieliyhteisön koko ja kirjakielen olemassaolo. Toisen kielen oppijan uudennokset eivät tavallisesti pääse vakiintuneen kielenkäytön osaksi. Pienissä monikielisissä kieliyhteisöissä, joilla ei ole kirjakieltä, innovaatiot voivat kenties helpommin kehittyä vakiintuneiksi ilmauksiksi.

Vaikka adversatiivinen passiivi kveenissä näyttäisi olevan perifeerinen kielen ilmiö, on se kuitenkin lingvistiksi mielenkiintoinen kielikontakti-ilmiö. Lisää tietoa ilmiöstä voisi saada tutkimalla sekä laajempaa kveeninkielistä aineistoa että peräpohjalaisia murteita saamen ja suomen kielen kontaktialueelta. Myös adversatiivisen passiivin synnyn syiden selittäminen saamessa olisi mielenkiintoinen lisätutkimuksen aihe, joka edellyttäisi eri saamelaiskielten keskinäistä vertailua.

Kirjallisuus

- Aho, P. 2010. *Pohjoissaamen verbijohtimista: -alla-frekventatiivien tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Beronka, J. 1921. *Syntaktiske lagttagelser fra de finske Dialekter i Vadsø og Porsanger*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Booij, G. 2005. *The Grammar of Words. An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. 2010. *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. 2013. Morphology in Construction Grammar. Teoksessa T. Hoffmann & G. Trousdale (toim.) *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press, 256–274.
- Booij, G. 2018. The Construction of Words: Introduction and Overview. Teoksessa G. Booij (toim.) *The Construction of Words: Advances in Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press, 3–16.
- Briton, L. J. & E. C. Traugott 2005. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DMA = Digitaalinen muoto-opin arkisto. Kielipankki – the Language Bank of Finland. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016032102>.
- Eriksen, K. E. & E. Niemi 1981. *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Farlund, J. T., S. Lie & K. I. Vannebo 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hakulinen, L. 1968. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 3. Korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Hohenhaus, P. 2005. Lexicalization and Institutionalization. Teoksessa P. Štekauer & R. Lieber (toim.) *Handbook of Word-Formation*. Dordrecht: Springer-Verlag, 353–373.
- Itkonen, T. 1969. *Muoto-opin keruuopas*. Tietolipas 59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Julien, M. 1996. *Syntactic word formation in Northern Sámi*. Oslo: Novus Press.
- Juusela, K. 1987. Muoto-opin arkisto kaksikymmenvuotias. *Virittäjä*, 91 (3), 289–313.
- Karlsson, F. 1982. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Juva: Werner Söderström.
- Karlsson, F. 1983. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Porvoo: Söderström.
- KD = *Kvensk-norsk ordbok*. Giellatekno. <https://sanat.oahpa.no/fkv/nob/>.
- Kittilä, S. 2000. Passiivin prototyypistä. Teoksessa A. Pajunen (toim.) *Näkökulmia kielitypologiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 286–312.
- Kittilä, S. & Zúñiga, F. 2019. *Grammatical voice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kelomäki, T. 2019. Suomen passiivin ja impersonaalien määrittelmistä ja keskinäisistä suhteista. *Virittäjä*, 123 (1), 110–134.
- KT= Nilsen-Børsskog, Alf. 2004. *Kuosuvaaran takana. Elämän jatko 1*. Indre Billedfjord: Idut.
- Kytömäki, L. 1991. Mikä on johdosten paikka? *SYKLI* 58 (eripainos Sananjalka 33:sta). Turku: Turun yliopisto suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Lehtinen, T. 1984: *Itämenrensuomen passiivin alkuperästä*. Suomi 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindgren, A.-R. 1985. Noen iakttalelser angående passiv i kvendialekter. Teoksessa T. Bull ja A. Fjeldstad (toim.) *Heiderskrift til Kåre Elstad*. Tromssa: Tromssan yliopisto, 282–294.
- Lindgren, A.-R. 1993. *Miten muodot muuttuvat. Ruijan murteiden verbitaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä*. Julkaisematon väitöskirja, Tromssan yliopisto / Universitetet i Tromsø.
- Lindgren, A.-R. 2009. Kvensk i Norge. Teoksessa T. Bull & A.-R. Lindgren (toim.) *De mange språk i Norge. Flerspråkighet på norsk*. Oslo: Novus forlag, 107–124.

219 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

- Lindgren, A.-R. 2014. Litt før den etniske renessansen - feltarbeid blant kvener på slutten av 1960-tallet. *Ottar*, 34–40.
- Lindgren, A.-R. & Niiranen, L. 2018. The morphological integration of Scandinavian and Saami verbal borrowings in Kven and their impact on contact-induced language change. Teoksessa V. Koivisto, M. Palander ja H. Riionheimo (toim.) *On the Border of Language and Dialect*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 191–221.
- LSK = Lönnrot, E. 1866–1880. *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja I–II*. Kolmas, manual-menetelmällä jäljennetty painos. Helsinki: WSOY 1958.
- Magga, O. H & L. M. Magga 2012. *Sørsamisk grammatikk*. Kárášjohkka: Davvi Girji.
- Matras, Y. 2009. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MJ 2015 = *Meidän joukko*. <https://kvensk.uit.no>
- MS = *Meänkielen sanakirja*. <https://meankielensanakirja.com/fi/>
- Nielsen, K. 1979. *Lærebok i lappisk (samisk)*. Utarbeidet på grunnlag av dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Bind 1, grammatikk. 2. opplag. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- Niemi, E. 2009. Johan Beronka. *Norsk biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/Johan_Beronka
- Nickel, K. P. 1994. *Samisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji AS.
- Nickel, K. P. & P. Sammallahti 2011. *Nordsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji AS.
- Prasithratsint, A. 2006. Development of the thùuk passive marker in Thai. Teoksessa W. Abraham & L. Leisiö (toim.) *Passivization and Typology: Form and Function*. Amsterdam: John Benjamins, 115–131.
- Räisänen, A. 1978. Kantasanan ja johdoksen suhteesta. *Virittäjä*, 82 (4), 321–344.
- Räisänen, A. 1988. *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SA = Pyykkö, V. 2008. *Sana-aitta*.
<http://www.kvenskinstitutt.no/sprak/sana-aitta-ordliste-til-borsskogs-romaner>.
- Sammallahti, P. 1994. *Sámisuomasámi sátnegirji. Saamelais-suomalaisaamelainen sanakirja*. Vaasa: Girjegiisä.
- Siiroinen, M. 2001. *Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Suihkonen, P. 1994. *Frekventatiividerivaatio suomen murteissa. Morfologis-fonologista tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Söderholm, E. 2014. *Kainun kielen grammatikki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
<https://kaino.kotus.fi/vks/>
- VISK = A. Hakulinen, M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
<http://scripta.kotus.fi/visk/>; URN: ISBN:978-952-5446-35-7.

Liite 1.

Lista passiivistuneista -ttele-verbeistä

Ajatella_L
Ammutella_B_L_KT
Haukutella_L
Imetellä_L
Kuuletella_L
Käskötellä_L
Löydytellä_B
Näytellä_DMA
Otatella_KT
Pantatella_B
Pieksätellä_L
Poljetella_L
Puretella_B_L
Revitellä_L
Sakotella_L
Sautatella_B_L
Syötätellä_L
Tapatella_L
Tartutella_DMA_L
Torutella_DMA_L
Villitellä_B

DMA=Digitaalinen muoto-opin arkisto;

B=Beronka 1921;

L=Lindgren 1993;

KT vrt. lähteet=Nilsen-Børsskog 2004